

Предраг Крстић

Институт за филозофију и друштвену теорију
Београд

УДК: 791.221.8:316.35

Прегледни рад
Примљен: 1. 7. 2012.

ЗВЕЗДАНО БЕЛЕ СТАЗЕ: НАУЧНА ФАНТАСТИКА И РАСНИ ДИСКУРС¹

У овом чланку се показује да визије будућности научне фантастике нису ослобођене од проблема расизма и онда када му се ошворено супроисилављају. Филмска и телевизијска продукција Звезданих стаза се обично смањала значајним примером храброг јурора и деловорне инјервенције масовне културе на широко расиропрањене и јавном пољитиком лејитимисане расне јредрасуде. Накнадна тумачења, међуитим, и у њиховом „еманципаторском текстиу“ проналазе кријумчарене или недомисљене рецидиве истио оној расној дискурса јројив којет су усјајале, било да је реч о друитим „земним расама“ или о ванземаљцима. Једна јраведна инјерјрејација би морала да закључи да норма белој мушкарца захјева најор њене „деконструкције“ који би био ојсежнији од укључивања у јројрам ликова који јто нису – ако се не жели да се његова ексклузивна и дискриминајивна владавина у ублаженој или замаскираној форми јрошири и на јалаксију.

Кључне речи: Звездане стазе, научна фантастика, „белоси“, раса, расизам, врсиизам, друји.

* * *

Шездесете године прошлог века обично се сматрају „револуционарним периодом“ пропитивања темељних друштвених концепата. То раздобље се подудар са појавом *Звезданих стаза*, научнофантастичне телевизијске серије која ће убрзо постати и до данас остати (поп- и пот-)културна икона, између осталог и због тога што је безмало сва отворена друштвена питања која су тада потресала

¹ Чланак је рађен у оквиру пројеката „Истраживање климатских промена и њиховог утицаја на животну средину, праа¹ Чланак је рађен у оквиру пројеката „Истраживање климатских промена и њиховог утицаја на животну средину, праћење утицаја, адаптација и ублажавање“, подпројекат „Етика и политика животне средине: институције, технике и норме пред изазовом промена природног окружења“ (бр. 43007) и „Ретке болести: молекуларна патофизиологија, дијагностички и терапијски модалитети и социјални, етички и правни аспекти“ подпројекат „Биоетички аспекти: морално прихватљиво у биотехнолошки и друштвено могућем“ (бр. 41004), које финансира Министар-

Сједињене америчке државе – расизам, национализам, сексизам, глобални рат и тако даље – „провукла“ кроз већину својих епизода. Могло би се рећи да је она повратно обележила тај период, макар колико је и он одредио њене оријентире, и то управо отвореном аспирацијом да детабузира и оспори владајућа и афирмише различита и чак конкурентска или алтернативна поимања проблематичних друштвених концепција и пракси.

Свемирски брод Ентерпрајз, смештен у будућност и у „дубоки свемир“, послужио је као инспиративан полигон за испитивање осетљивих тема и сугестивно искушавање граница њихове пропусности у јавности. Њега је, пре свега, опслуживала етнички и расно, а временом све више и врсно разнолика посада, чији припадници раде на заједничким пословима и ступају у свакојаче интеракције у будућности, при чему се без зазора и жене и “обојени” људи постављају на управљачке положаје (видети Alexander, 1994; Chernoff, 1998; Shatner, 1993; Trimble, 1983). Уз технолошке и наративне иновације, та репрезентација напредног света у којем људи низа различитих раса и култура постоје не напоредо, још мање сегрегирано или хијерархизовано организовани, него равноправно окупљени око свакодневних задатака и непрестаног настојања да прошире искуства и са знања, убраја се међу њене највеће и најзначајније доприносе социјалној историји телевизије (Jindra, 1994: 33).² Емисија такве слике са малих екрана ће у Америци постати уобичајена од осамдесетих година прошлог века, док је шездесетих још било врло контроверзно да на мосту Ентерпрајза, међу многим другима, скупа буду јапански кормилар, руски навигатор, црнкиња као официр за комуникацију и полувулканац-полуземљанин први официр.

Али отишло се и корак даље. У епизоди „Платонова пасторчад“ („Plato’s Stepchildren“, интернет) из 1968. године „филмски“ су се пољубили (бели) капетан Кирк и (црна) поручница Ухура. Та сцена је у свим историјама медија нотирана као прекретнички тренутак, будући да представља први забележени пољубац између припадника различитих раса у играном програму америчке телевизије. Постојали су наиме већ снимци међурасних пољубаца из „стварног живота“, у вестима и у документарним филмовима, али се хотимична и режирана екранизација такве „интеракције“ дотад сматрала неукусном и неприкладном (McFarland, 2006). У том смислу би се аутори *Звезданих стаз* могли сматрати провокативним, субверзивним и смелим пионирима расне еманципације.

² „Видели смо људе различитих раса, полова и са различитих планета како раде заједно. Била је то будућност какву није било лоше замишљати. Била је то конструктивна сутрашњица човечанства, која истиче истраживање и експанзију“ – написао је један „фан“ после првог јавног приказивања *Звезданих стаз* на светској конвенцији научне фантастике 1966. године (Asherman, 1989: 2).

Али и мимо тих „скандалозних“ почетака, *Звездане стазе* као целина која траје скоро већ педесет година (пет играних и једна анимирана серија, једанаест дугометражних филмова, мноштво прозног материјала и производа, артефаката и институција званично или незванично везаних за „франшизу“) несумњиво и сугестивно заговарају сваковрсну, па и расну „једнакост“, и то не тек прокламативно и неоперативно него, како наглашава Џонсон-Смит (Johnson-Smith 2004: 82), визуелизацијом „укључивања и сарадње, а не искључивања и сукоба“. Поручницу Ухуру као официра за везу из Оригиналне серије (1966-1969) у Следећој генерацији (1987-1994) *Звезданих стаза* наслеђује, између осталих, мудра, духовита и енигматична Гинан у интерпретацији Вупи Голдберг (Whoopi Goldberg), црнкиња као бродски бармен у традиционалној исповедној улози и са значајним моћима саосећања и интуиције. Коначно, Дубоки свемир Девет (1993-1999) уводи Сиска, првог командног официра и главног јунака црне пути у *Звезданим стазам*. Када се у таквом „кључу“ сагледа заступљеност различитих раса (и полава) у њима, испоставља се да су у пет серија три капетана била бела (два Американца и један Француз), један црнац и једна жена, што се, закључује Џонсон-Смит (Johnson-Smith 2004: 83), може сматрати сасвим уравнотеженом поделом.

Та етничка репрезентативност различитих групација важи не само када је реч о капетанима него – додуше у већој мери како серије, али и време које приказују одмичу – и о осталим старешинама и добро позиционираним актерима: докторима, адмиралима и политичким лидерима. Изузетак можда једино представља једна етница из културног залеђа земље порекла *Звезданих стаза*: амерички староседеоци. Реакција Оригиналне серије на сусрете са индијанцима и њиховим свемирским еквивалентима – као у епизоди „Синдром раја“ („Star Trek: The Paradise Syndrome“, internet), где капетан Кирк губи памћење и почиње да живи у домородачком селу – јесте наслеђена и непропитана (ре)конструкција њихове (ре)презентације кроз идиличне слике повезаности с природом, уз наравно одговарајуће лишавање „културе“, као и саморазумљива сугестија да су домородачки народи будалести и примитивни јер не могу да разликују ванземаљце и богове. Следећа генерација је и иначе, па и у овом погледу, опрезнија, деликатнија и амбивалентнија:³ у епизоди „Крај путовања“ („Journey’s End“, интернет) посада је готово паралисана здвојеношћу неопходности пресељења Индијанаца, представљених као технолошки неразвијених али врло спиритуалних, са једне планете која је мировним споразумом припала Кардасијанцима и њиховог одбијања да напусте тај једва пронађени дом после напуштања матичне планете Земље, при

³ За расправу о аналогијама конфликта између раса, међурасних сексуалних односа, борбе мањина за људски третман, боје коже као баријере за друштвену интеграцију и, уопште, о метафорима интеррасних односа у Следећој генерацији видети Vande Berg, 1996; Wilcox, 1996.

чему се храбро дозивају и одјекују упозорења из неславне америчке историје њиховог прогона.

Тек серијал *Војаџер* (*Star Trek: Voyager* – 1995-2001) не говори више о сусретима са примитивним домородачким „другим“, већ уводи једног америчког урођеника, Чакотеа, као другокомандујућег. Тај лик додуше ретко „води“ епизоду, али свакако није више ни сведен само на своју, рецимо, упечатљиву тетоважу или умотано крзно помоћу којег приступа духовном „животињском водичу“. Његова представа међутим и даље остаје неуједначена и донекле збуњујућа. Попут предмета какве постколонијалне студије, она непрестано „осцилира између плитког осликавања племенитог и енигматичног ратника и једног тродимензионалнијег приступа који би дозволио његовом карактеру да истражи свој идентитет и утицај беле цивилизације на његове претке“ (Johnson-Smith, 2004: 84-85; видети Bernardi, 1998; Barrett and Barrett, 2001: 142).

Са изузетком можда Чакотеа, начелно важи да су главни ликови у *Звезданим стазама* ретко сведени на стереотип, па дакле ни на пуке представнике своје врсте. Нарочито капетан Жан-Лик Пикар из Следеће генерације демонстрира једну завидну политичку свесност и обзирност када је реч о поштовању различитости. И по цену опасности да се настави неселективни и на први поглед ирационални терор, он у једној епизоди („Silicon Avatar“, интернет), када му се коначно укаже прилика, одбија да једноставно уништи очито интелигентни „кристални ентитет“ који је већ нанео исувише зла човечанству, желећи радије да научи нешто о њему и испита могућност безбедног са-постојања. Можда још кардиналнији изазов представља препознавање, признавање и одношење према вештачкој интелигенцији као облику живота, чак и кад је у питању свесни компјутерски вирус, а на прочити начин и андроид Дата.⁴ Једна од филозофски, правно и етички најпровокативнијих епизода је она која се пита за довољне услове да бисмо вештачке умове назвали самосвесним личностима: „Мера човека“ *Звезданих стаза* Следеће генерације, емитована тринаестог фебруара 1989. године. Андроид и члан посаде Ентерпрајза, командир Дата, приморан је да докаже да је он самосвесно биће којем Уједињена Федерација Планета дугује статус грађанина. Капетан и научни званичник Федерације Брус Медокс захтева да Дата, као најсофистициранији „позитронски компјутер“ у галаксији, буде предат његовом одељењу и изложен дословно аналитичком изучавању. Капетан Пикар у судској парници тим поводом наступа као бранилац на саслушању: „Шта је самосвест? Шта то значи? Зашто сам ја самосвестан?“ Капетан Медокс одговара: „Зато што си свестан свог

⁴ За благотворну провокацију коју биомеханичка створења (Борг из Звезданих стаза, али и Терминатор и остали научнофантастични киборзи и „патентирани“ облици живота) уносе у пуританске расне диференцијације видети Nishime, 2005.

постојања и поступака. Свестан си властитог сепства и властитог ега”. Капетан Пикар се сада одлучује за демонстративну стратегију и прозива брањеника: “Комдандире Дата. Шта сада радите?” Овај врло разложно својим гласом отпорним на афекте одговара: “Учествујем у правном саслушању да би се одредила моја права и статус. Да ли сам личност или власништво?” Капетан Пикар и даље инсистира на презентацији Датине свести о ситуацији у којој се налази: “А шта је улог?”. “Моје право да бирам. Можда сам мој живот.”, без околишања и прецизно, како ваљда и једино уме, одговара Дата, што ће Пикару послужити да понтира своју одбрану: “‘Моја права’... ‘мој статус’... ‘моје право да бирам’... ‘мој живот’. Чини ми се прилично самосвесним” („The Measure of a Man”, интернет; uporediti Short, 2003). Овај мотив се потом понавља у једној епизоди *Војаџера* („Author, Author“, интернет), само је сада реч о неутуђивим правима холографског Доктора да буде третиран као личност.

Приметно је да се ту већ ради макар колико о врсним, толико и о индивидуалним разликама – односно о оним „индивидуалним искуствима“ на којима *Звездане стазе* инсистирају као на „суштини људског идентитета“ (Barrett and Barrett, 2001: 126). Очување тих разлика и размена, односно интеракција тих искуства могло би се рећи да спадају у средишње и непрестане бриге посаде Ентерпрајза. Бројни су примери у свим серијама, а нарочито можда у *Војаџери*, у којима наратив указује, с једне стране, на вредност комбинованих елемената и онда ваљда „хибридних идентитета“ сваке личности и на, с друге стране, корист од прихватања разлика и, штавише, неопходност да оне постоје (видети Johnson-Smith, 2004: 90). *Звездане стазе*, као и научнофантастични програми уопште, једном операцијом која се може сматрати заштитним знаком жанра, „премештају“ заправо питање расе, етничке, али и сексуалне и других разлика људи – у једну можда још „значајнију разлику између људи и другог“ (видети нарочито Penley, 1990: 123; Penley, Lyons, Spigel and Bergstrom, 1991). И на тај начин се мање или више (ре)продуктивно односе према њој.

У том смислу би се заиста „једним од обећања научне фантастике за будућност“ могао сматрати онај потенцијално свежи приступ објектима одбојности које детектујемо у нама самима, једно измицање и можда умицање од одговарајућег социо-културног и психолошког талогa и, ако је среће, пласирање одређеног „друштвеног коментара“ који би бацио ново светло на савремене друштвене поделе и подстакао даља испитивања (Johnson-Smith, 2004: 93).⁵ „Можда једини закључак који треба извући јесте да се макар научна фантастика данашњице не пла-

⁵ За структурирање расе и класе у поставку урбаних филмова научне фантастике видети Deser, 1999: 91-95, специфично за покушај Звезданих стаза да расизам учине прошлошћу, видети Bergnardi, 1998: 26-28.

ши да артикулише актуелне преокупације – расни дискурси су проблематични у нашем друштву – а наша читања телевизијских репрезентација, дискурзивни чин по себи, идентификују и наглашавају ове проблеме. Резултат заправо може бити позитиван: хвалећи или осуђујући разлчите аспекте нас самих, ми такође видимо људска бића као једну јединствену снагу. Истовремено сваки аспект може бити слављен због своје разноликости и јединствености, због своје слабе, погрешиве и препознатљиве човечности“ (Johnson-Smith, 2004: 91).

* * *

Сцена будућности је дакле постављена и на њој је на кушњи свака дискриминација: туђе расе или туђе врсте. Али шта ако је сама тематизација расизма коју би *Звездане стазе* да укину (осуђена да буде) само преношење на будућност савремених образаца одговарајуће дискриминације и утолико њихово регенерисање под видом еманципације? Лако би могло бити да врстистичка грешка само проширује и заоштрава расистичку – све једнако у напору да се замисли распрдиштење сада и енто- и антропо-центричког модела мишљења.⁶ „Заузимајући либерално хуманистичко становиште, *Звездане стазе* се обраћају раси и расизму користећи ванземаљце као алегоријске заступнике човечанства. Међутим, продуценти франшизе су ненамерно обнављали расизам против кога су устајали. Оперисући унутар оквира нормативне белости, продуценти су привилеговали белог америчког мушкарца као просечно људско биће. Ликови другог расног и културног порекла покушавају да се асимилују у нормативну белост коју су дефинисали продуценти или су просто у залеђу да би подржали водеће беле ликове“ (Kwan, 2007: 59).

У научној фантастици као и у свим досадашњим настојањима да реципира, конструише или појми Друго; у „постфутуристичком“ сусретању са ванземаљцем и тако контекстуализованом стварању разлике исто као и при концептуализацији овоземне расне/културне/језичке сепарације, увек се некако изнова испостави да тај напор, већ у ословљавању или обраћању „алтеритету“ шверцује „сепство као гравитациони наратив“.⁷ Наративно средство којим се обично постиже то свођење несводивог на своју меру је извесно истовремено назначаване алијенације и идентификације, конституисање јасне површинске разлике – не би ли се коначно откриле подземне сличности. Протопример тог механизма који

⁶ За истицање узалудних покушаја превладавања и/а заправо репликовања расног обрасца, као и за критички приказ репрезентације других врста као метафоре за земне расне разлике у *Звезданих стазама*, видети 1996.

⁷ Упоредити Davis, 2005; Csicsery-Ronay, 2007; Bould, 2007; специфично за кријумчарење овоземних предрасуда на ванземаљске контексте Chan, 2001: изречито 191.

домнира како етнографијом тако и научном фантастиком је получовек-полу-вулканац мистер Спок. „Звездане стазе епизоду за епизодом представљају испитивање онога што конституише 'нас' и 'њих' и како можемо доћи до идентификације са нечим што је иницијално страно. И недељу за недељом, намеће се одговор да нам оно, шта год то било, што разумемо као психолошки мотивисано понашање, дозвољава да натурализујемо ванземаљца и кажемо: 'О, ОК. Није толико различит након свега'. У овом узастопном коментару којим повлачимо границу између 'нас' и 'њих', идентификујемо 'нас' и 'њих' и идентификујемо 'себе' са 'њима', логички, неемоционални лик Мистер Спока је пресудно важан. Чини се да је Спокова вредност у томе што знамо да је он заиста 'исти као ми' испод те пресвучене вулканске културе. Чињеница да је мистер Спок получовек дозвољава настављање социобиолошког подтекста који, у извесном типу научне фантастике, конституише читав дискурс теме ванземаљца“.⁸

Мистер Спок је обележио Оригиналну серију и једно време које је било под снажним утицајем праксе покрета за грађанска права. Другој серији, двадесетак година касније, то није више била средишња инспирација. Према овом понешто детерминистичком објашњењу, визије будућности *Звезданих стаза*, управо као вишесеценијске култ(ур)не иконе, верно су пратиле савремене друштвене промене у Сједињеним државама, нарочито у погледу „расне политике“. Оне су се на име и саме манифестно мењале скупа са ставовима америчке јавности: од „либерално хуманистичке“ поставке шездесетих до „неоконзервативног *zeitgeist*“ ере Регана (Reagan) и Буша (Bush) током седмосезонског емотовања Следеће генерације. Стратегија сусретања са различитим ове доцније серије би онда била извесни корак у назад, повратак на проверене и директније захвате у складу са „неоконзервативним идеалом“. Други се или интегришу или искључују: интегришу једном асимилацијом која је наводно једино могућа у свету који је савремен години производње, па онда и у универзуму *Звезданих стаза* – с обзиром на степен у којем се „понаша бело“ – а искључује на основу „примитивности“, с обзиром на ону „неумољиву еволуцију“ чија је једина меродавна инстанца и правоверни тумач дакако бели високотехнологизовани мушкарац (Bernardi, 1998: 111). Усред тог неоконзервативног момента или оквира остављен је додуше невелики, дискретни и једва уочљиви простор за можда једно алтернативно и против-хегемонично читање или читавање „белости“. Њега је својим глумачким извођењем отеловио Брент Спинер (Brent Spiner), развијајући лик не другачијег белог човека, него „сребрно-белог андроида“ Дате. Али дијагноза се стога не мења: „упр-

⁸ Samuels 1996: 99, 101; за психолошке и филозофско-психолошке проблеме (само)идентификовања и рецепције странца/ванземаљца у *Звезданих стазама* видети Woods and Harmon, 1994; Blair, 1977; Blair, 1979; Deegan, 1986; Hark, 1979; Greenberg, 1984 i Hanley, 1997.

скос свој својој реторици хуманизма, дивезитета и плуралности, Следећа генерација представља... будућност у којој све мирише на неоконзервативни пројект“.⁹

Ситуација је изгледа остала иста и у серијама које су уследиле после Оригиналне и Следеће генерације. Према ауторима који уместо привидно антирасистичког налазе крипторасистички дискурс у *Звезданим стазама*, „расна и културна хегемонија“ преживљавају чак и са увођењем по први пут црног капетана у Дубоком свемиру Девет, капетанице а не капетана у водећој улози у *Војаџери* те, донекле и разумљиво, и са извесним повратком наративног тока из будућности у време пре Оригиналне серије у серији Ентерпрајз (2001-2005). Инваријабла увек остаје онај хегемони импулс – који се свесно или несвесно и различитим средствима понавља и обнавља – да се белост подразумева као стандард и/или промовише као идеал. „Друге“ цивилизације су, начелно, кроз све серије најчешће описиване „или као беспомоћне и лаковерне или као злокобне и насилне“ (Johnson-Smith, 2004: 89). Уз ретка двоумљења и отварање простора за другачију перспективу, супериоран и узоран увек остаје једино „Кирк“: лик белог, америчког, хетеросексуалног и партријархалног мушкарца.

Ако је заиста тако, не преостаје ништа друго до да се, без обзира на намере аутора, потпуно дâ за право оном импресивном броју академских критика које су осудиле *Звездане стазе* због њиховог у најбољем случају наивног, а у најгорем управо расистичког приступа ма чему различитом од „беле“ и Америком вођене будућности. Треба се још само изборити са низом привидних контрапримера, сцена или мотива у неретким епизодама које се чине да се транспарентно супротстављају сваком, па и белом расистичком канону. Рецимо, легендарни први телевизијски међурасни пољубац Ухуре и Кирка није експлицитна и једнозначна афирмација расне једнакости, будући да су на њега актере принудиле ванземаљске силе, да је почињен несвојевољно, у „измењеном стању свести“, па је и као такав приказан више подражавањем, заклоњен потиљком главног лика. Сличне релативизације би се могле пронаћи и када је реч о другим наглашено расно „коректним“ секвенцама. Чак и када су смерале да заиста буду корективна и инструкторна антирасистичка политичка порука – могла би да гласи последња линија напада – оне неизбежно остају афициране расистичком матрицом против које (би да) устају.

⁹ Bernardi, 1998: 115. Да није реч о нео-, па ни о прејекту, већ о конзервативној критици културе у савремености, видети Götz, 2007. За теоријско порекло расног и уопште дискриминативног конструкта који доминира митологијом *Звезданих стаза*, видети занимљиву расправу Hurd, 1997. Да се и слике научне фантастике мењају са (про)менама друштвеноекономске и идеолошкополитичке димензије у којој настају: Colatrella, 1999: нарочито 556, 560 и даље. За нацивљавање расног елемента уопште у научној фантастици и њеним покушајима да интегрише промене у мењенима о раси (и роду), видети Rutledge, 2001; Kilgore, 2003.

Али још је већи проблем што такве секвенце или чак читаве епизоде нису заправо репрезентативне за читав корпус *Звезданих стаз*, нити су погодне премице за извођење валидних закључка о њиховој укупној одређености за раноправност раса. Чак и ако се остави по страни „белоцентрична“ Киркова Оригинална серија, пажљивијом и дубљом анализом се налази да и Следећа генерација, која се с разлогом сматра најделикатнијом и најмање доктринарном у том и многим другим погледима, и неопазиве баштини архаичне расистичке стереотипе. У епизоди „Кодекс части“ („Code of Honor“, интернет) из 1987. године, на пример, репрезентација ванземаљске врсте Лигонаца, који брутално киднапују, уцењују и излажу погибелби шефа обезбеђења Ентерпрајза Ташу Јар, узор је предрасуда о трибалном и патријархалном карактеру „дивљака“. На истом трагу подразумевајућих предрасуда у погледу боја налази се и фатални сусрет исте те „беле“ поручнице Таше Јар са уљастим, метаморфним и дакако „црним“ ванземаљцем Армасом, који је и убија у тој епизоди из 1988. године, епизоди чији је већ сам наслов „расно сумњив“: „Кожа (или омотач) зла“ („Skin of Evil“, DVD).

Денијел Бернарди (Daniel Bernardi) је предузео досад најиздашнију детекцију и анализу таквих мање или више прикривених односно отворених расистичких момената или мотива у различитим серијама *Звезданих стаз* (Bernardi, 1998), а Мија Консалио (Mia Consalio) вероватно најубедљивије и најдалекосежније теоријски извела не само некритичку инспирисаност, него и „кривицу“ *Звезданих стаз* за нормализовање (дискурса) „белости“ у друштву, за њено штавише инсталирање у друштвени идеал (Consalio, 1996). Сажимајући и заостравајући, могло би се рећи: центрички модел разумевања диктира истоврсност проблема. Човечност, као мера према споља, већ је и изнутра етнички нормирала човека (па онда одатле и нељуде, полуљуде, све „друге“) као белог мушкарца. Научна фантастика кроз читаву историју егзотима који својим делима представља пре може да посведочи о неминовности тог обрасца него да га п(р)обије.¹⁰

Закључак је поражавајући с обзиром на инвестиране наде. Било да се пореде са заступљеношћу Индијанаца, Црнаца или ванземаљских раса – за чије моделовање се чини да су уосталом послужили управо ти „неатрактивни“ не-белци – у научној фантастици “белци владају галаксијом”. Брутална изричитост Глен Обрајана (Glenn O'Brien) не устеже се даље да на познатим примерима убедљиво посведочи о преношењу или премештању врсне и расне искључивости у визије будућности. „Колико је вулканских официра у Звездној флоти, да не помињемо го-

¹⁰ Посебан статус у том погледу има женски ванземаљац, фигура која спаја две „другости“ западне културе. Следећи историјску матрицу географског порекла, она и у Звезданим стазама опет представља „оно чега се мушкарац плаши и оно што жели“, слику мушких фантазија и страхова од „огромне моћи која се обично везује за вештице“ (Roberts 1999: 19).

вореће једнороге или на силицијуму засноване интелигентне минералоиде. Највише рангирани црнац у историји свемира је поручница Ухуру из *Звезданих стазе*. А њен посао је да слуша радио. Заиста, у најпопуларнијим поп визијама свемира бели расизам је овладао универзумом” (O'Brien, 1982: 61).

* * *

Упркос продорним увидима, овакве критичке анализе се увек учине помало неправедним. Ипак је Оригинлана серија емитована у време када је покрет за грађанска права реконфигурисао „мејнстрим“ културу, ипак је он омогућио једну додуше фиктивну али ипак прецизну и подношљиву представу пожељне расне једнакости, ипак је, на крају крајева, програм задобио друштвену репутацију управо због тога што се усудио да понуди слику мултиетничке будућност једној нацији која је била у сукобу сама са собом око укидања сегрегације (видети Näser, 2002: 17 и даље). Јер после толико времена и толиких студија, постало је релативно лако обрнути се на милитаризам, климаву науку или тврдокорни третман расе и рода у *Звезданим стазима*. Теже је међутим реконтекстуализовати разматрање, присетити се да су оне у одређеној атмосфери времена у којем су дејствовале пружиле наду „бољег будућег света црнцима и другим етничким групама“. На то подсећа Мајкл Паундс (Pounds, 1999: 8), афричкоамерички мушкарац који је одрастао шездесетих и седамдесетих, надахњавао се технонаучном имагинацијом двадесетог века коју су умногоме оличавале *Звездане стазе* и – постао социолог популарне телевизије.

„Мултиетничка будућност пуна авантуре и изазова“ био је онај „централни утопијски концепт“ којем Паундс, попут многих других, није могао да одоли за младићких дана (Pounds, 1999: 115).¹¹ Касније, међутим, како то бива, критичкији поглед је открио пре свега политичку осетљивост и читаву друштвену историју борби која се одвијала иза телевизијске продукције шездесетих година прошлог века. Ревизија мањинских улога на телевизији у то време, испоставило се, није била аутоматски продужетак друштвене беневоленције, већ производ сложеног преговарања са једном индустријом у којој је квалификовани не-белац био одбијан на сваком нивоу вештине или одговорности, преговарања које је често захтевало одлучну интервенцију организација за људска и права црнаца. Можда зато ни резултат који се с почетка чинио импресивним и инспиративним, на други поглед не изгледа тако.

¹¹ Слично, Бернади се опсећа како је Вупи Голдберг једном изјавила да јој је виђење афроамеричке жене на телевизији у Оригиналним *Звезданим стазима* помогло да замисли како црнци могу да постоје у двадесеттрећем веку и признала да је ова научнофантастична серија постигла оно што је мало телевизијских програма у то време чак и покушавало: да у том имагинарном простору представим свим гледаоцима могућност да обојени људи у њему (ко)егзистирају (Bernardi, 1998: 6).

Паундова кључна, накнадна и и даље добронамерна примедба првим двама серијама *Звезданих стџаза* састоји се у томе да су њихови „етнички“ ликови имали мало или нимало властите „друштвене реалности“: они постоје као локална боја, као „функционери“ чија је једина или главна улога да обезбеде познато залеђе на којем могу да се поставе ликови херојских белих капетрана Кирка и Пикара (Pounds, 1999: 172-173). Све улоге мањина у овим серијама су „једноличне“: „обојени“ ликови, као што су Ухура и Гинан, немају властиту породицу, па чак ни ширу заједницу, већ служе само томе да зачине детаљне животине приче које укотвљују наративну присутност њихових белих колега (Pounds, 1999: 159-160). Сама не-негативна или равнодушна појава различитих раса (више) није дозвољна. Њиховим представницима ваља подарити ону плот, богатство и вишедимензионалност друштвених односа, коју је некако саморазумљиво ипак остала резервисана само за беле Земљане.

Истраживање које је спровео Данијел Бернардн на „мега-тексту“ *Звезданих стџаза* од 1960-их до раних 1990-их – „релативно кохерентном и наизглед бескрајном предузећу телевизуелних, филмских, гледатељских и писаних текстова“ (Bernardi, 1998: 7) – открива да су добронамерне, расно инклузивне интенције, биле „закомпликоване“ или чак неутралисане егзотизацијом не-белих „других“ и репресијом или дисторзијом историјског момента.¹² У једној са-игри „текста према историји – историје према тексту“ (Bernardi, 1998: 25), он изучава радне белешке, сценарија, истраживања и одлуке главешина индустрије који су коначно обликовали емитовани производ, па онда пресеца ту архивску грађу историјскополитичким моментима у којима су се епизоде одигравале и реакцијама на њих, не би ли декодирао и контекстуализовао расне означитеље током тих више деценија, односно одговорио на самозадата питања: „Које су репрезентативне и наративне функције расе у Стазама, серије високо штоване за свог хуманистичког третмана друштвених тема? Како је значење расе у научнофантастичним серијама фацитирано или ограничено креативним и одлукама мреже, жанром, интертекстуалношћу и поклоницима?“ (Bernardi, 1998: 3).

Одговор је опрезан, одмерен али неумољив, и овде и када год се озбиљније разматрала „расна политика“ *Звезданих стџаза*. Једно „да“ и једно по правилу

¹² Што онда ствара пре конфузију него одговорну и инспиративну вишезначност и код поклоника. У поглављу о „фановима“ своје књиге о *Звезданим стџазама* и расизму, Бернардн тако налази како у једној интернет дискусији они показују „амбивалентну свест“, која и учествује у расизму мега-текста, оправдава га, и истовремено га игнорише или осуђује као „анти-Trek“ (Bernardi, 1998: 24). Њење утицаја, адаптација и ублажавање“, подпројекат „Етика и политика животне средине: институције, технике и норме пред изазовом промена природног окружења“ (бр. 43007) и „Ретке болести: молекуларна патофизиологија, дијагностички и терапијски модалитети и социјални, етички и правни аспекти“ подпројекат „Биоетички аспекти: морално прихватљиво у биотехнолошки и друштвено могућем“ (бр. 41004), које финансира Министарство науке и просвете Републике Србије.

много дуже и елаборираније „али“, једно иницијално одобравање са све већом задршком, резервом и коначно оспоравањем како анализа одмиче; једно признање и много опомена. На крају једно „иако“ које украшава оно значајније „ипак“, оно недоречено и неизведено првобитним поривом: Иако посвећене „либерално-хуманистичком пројекту“, иако под утицајем покрета за грађанска права и верне начелима „политичке једнакости“ и „друштвеног егалитаризма“, показује се да су *Звездане стазе*, с којих год разлога, и визуелно и наративно ипак системски и симптоматски детекстуализовале и објектификовале своје не-беле ликове.

Као показна илустрација би могао послужити „случај“ командира Следеће генерације Џордија Лафоржа. На први поглед је значајан, поштован и потпуно тродимензионално осликан главни бродски инжењер који је црн, марљиви виши официр са завидним познавањем технологије и увек инвентивним решењима на неочекиване изазове. Уз то има и још једну посебност, један хендикеп додуше: слеп је од рођења, па се ослања на ВИСОР (акроним за *Visual Instrument and Sensory Organ Replacement*), медицинско протетско помагало које се носи преко очију, детектује електромагнетске сигнале и преноси их до мозга путем нервних импланата, који онда омогућавају специфичну репродукцију визуелних надражаја (видети „VISOR“, интернет). Сазнајемо током епизода серије Следећа генерација и филмова са истом глумачком поставом да је Лафорж рођен 16. фебруара 2335. године на Земљи у Афричкој конфедерацији. Мајка му се звала Силва и била је прво командир па онда и капетан брода Хера (USS Hera NCC-62006), а отац Едвард је такође био ангажован у Звезданој флоти као астробиолог. Узгредно се помиње да је имао и сестру. Похађао је престижну гимназију „Зефрам Кохрен“, која је добила име по изумитељу „ворп“ погона, а потом Академију Звездане флоте од 2353. до 2357. године. Редовну официрску каријеру и рутинску промоције у чинове прекида познанство са капетаном Жан-Лик Пикаром. Пикар је на име при њиховом првом сусрету успутно поменуо да један шатл има незнатних проблема, а Лафорж је самоиницијативно провео читаву ноћ поправљајући га. Импресиониран тиме, Пикар је одлучио да Џорди мора бити члан посаде његовог следећег брода. И заиста, Ентерпрајзу-Д Лафорж је испрва додељен као кормилар, да би ускоро био промовисан у поручника и именован за главног инжењера, а крај серије и филмова дочекао је са чином командира поручника. Толико би се можда неутрално могло рећи о Џордију Лафоржу, односно његовој телевизијској репрезентацији.

Адам Робертс (Adam Roberts) међутим сугерише да Џорди није смирени, посвећени и родно самоуверени црни човек, каквим би се могао или морао учинити, већ је у основи – „суперкомпетентни компјутерски глупан“. Аргументација за такву тврдњу се проналази у заиста учесталим приказима његове стидљивости при друштвеним окупљањима и хроничне сметености у комуникација са женама. Уместо да се то доживи као симпатична особеност његовог лика, Робертс је склон да у таквом опису види унижење и свођење на хуманоидни механизам, а

његовој представи приде да узме за зло што му је, сасвим прикладно у том кључу лишености за богатство људских релација, „најбољи пријатељ робот“, односно андроид Дата (Roberts, 2006: 130). Мајкл Паундс такође верује да постоји озбиљан мањак друштвене димензије лика Џордија Лафоржа, иако је он можда најисцрпније и најпродубљеније приказани црнац у читавим *Звезданим сјазама*. Породица из које потиче јесте уведена у ткиво програма, за разлику од већине других не-белих ликова, али тек узгред у једној епизоди, тако да гледалац може, уколико му је уопште стало, мање или више произвољно да допуњава историју његових родитеља, као и његову личну историју (Pounds, 1999: 173).

Џонсон-Смит не спори да мањак друштвене интелигенције, унутрашње смирености и продубљене историјске димензије у репрезентацији Џордија може бити виђен као расно негативно профилисање, али верује да је „тендирање глупавости“, ако га и има, свакако уравнотежено његовом топлом и великодушном природом, као и другим „обојеним“ ликовима који немају такве проблеме (Johnson-Smith, 2004: 83). Паунду се чини да је могуће видети другачије акцентовану осу балансирања Лафоржовог лика, унеколико обрнуту. Наиме, продуценти су можда његове „личне“ дефиците смерали да (му) „компензују“ оним до чега је у научној фантастици, као и на свемирском броду, ваљда више или највише стало: техничким мајсторством, упућеношћу у технологије које су кадре да мењају стварност какву знамо. Дакле, није Џорди идиот који има срећу да је фах-идиот, него за своју експертску посвећеност плаћу сасвим разумну цену коју су плаћали и многи „бели“ посвећеници. Ајнштајновом (Einstein) доскочицом: „Генији немају личност“.

Паундс међутим налази неједнакост и у овој интерпретацији која би црном лику даривала један традиционални простор узвишености, достојанства и слободе, једну хвале и дивљења вредну истраживачку аутономију и особеност, која се уз то и практично афирмише контролом над машинама. Управо ту настаје црно-бела дискрепанција и ислучивање из повлашћеног клуба – тек што се учинило да је кандидат славodobитно припуштен у њега. Једна је, наиме, ствар бити вешт инжењер, а сасвим друга научник; једна унапређење технологије а друга реконфигурација разумевања света. Лафоржу никад није дозвољено да мења смер фиктивног универзума *Звезданих сјаза*. Он је штавише одвојен од ма каквог друштвеног контакта или политичког утицаја који би акредитовао његова генијална али интуитивна решења опасних аномалија са којима се брод сусреће. Он може бити мајстор свог заната, али никад командир који усмерава друштвене односе или опредељује политичку праксу. Командовање остаје чврсто у рукама капетана Пикара, чије редовно посећивање научних конференција подупиरे његов ауторитет. „Расни“ или „етнички“ лик може да иницира технички напредак, али никада не може да мења друштвени поредак. Постоји еквивалент који може да разоткрије лаж Џордијеве почасте: Монтгомери Скот из Оригиналне серије, Лафоржов претеча као главни инжењер Ентерпрајза претходне генерације, чије су уче-

њачке активности приметне и задивљујуће. Стога Паундс закључује да тек раса, а не ентитет, објашњава функционалну разлику између афричкоамеричког инжењера и његовог шкотског парњака (Pounds, 1999: 130). Црни научници могу да предају или нуде техничка побољшања, али се и даље сматра, и када се не признаје, да су им недоступна открића заиста вредних патената или објашњења филозофских импликација промене научне парадигме.

ЛИТЕРАТУРА:

- Alexander, D. (1994). *Star Trek Creator*. New York: ROC.
- Asherman, A. (1989). *The Star Trek Compendium*. New York: Pocket Books.
- Barrett, M. and D. Barrett (2001). *Star Trek: The Human Factor*. London: Polity Press.
- Bernardi, D. L. (1998). *Star Trek and History: Race-ing Toward A White Future*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Blair, K. (1977). *Meaning in Star Trek*. New York: Warner.
- Blair, K. (1979). *Star Trek in Retrospect – A Celebration of the Alien*. *Television Quarterly* 16 (2): 39–47.
- Bould, M. (2007). On the Boundary between Oneself and the Other: Aliens and Language in the Films „AVP“, „Dark City“, „The Brother from Another Planet“, and „Possible Worlds“. *The Yearbook of English Studies* 37 (2): 234-254.
- Chan, E. K. (2001). (Vulgar) Identity Politics in Outer Space: Delany's „Triton“ and the Heterotopian Narrative. *Journal of Narrative Theory* 31 (2): 180-213.
- Chernoff, S. (1998). The Vision of Gene Roddenberry. *Star Trek Communicator* 116: 28–30.
- Colatrella, C. (1999). Science Fiction in the Information Age. *American Literary History* 11 (3): 554-565.
- Consalio, M. (1996). *Discourses of Race in Science Fiction*. New York: Newsday.
- Csicsery-Ronay, I. Jr. (2007). Some Things We Know about Aliens. *The Yearbook of English Studies* 37 (2): 1-23.
- Davis, D. (2005). Addressing Alterity: Rhetoric, Hermeneutics, and the Nonappropriative Relation. *Philosophy & Rhetoric* 38 (3): 191-212.
- Deegan, M. J. (1986). Sexism in Space: The Freudian Formula in *Star Trek*. In: D. Palumbo (ed.), *Eros in the Mind's Eye: Sexuality and the Fantastic in Art and Film*, New York: Greenwood Press, pp. 209–224.
- Desser, D. (1999). Race, Space and Class: The Politics of Cityscapes in Science-Fiction Films. In: A. Kuhn (ed.), *Alien Zone II: The Space of Science Fiction Cinema*. London: Verso, pp. 80-96.
- Golumbia, D. (1996). Black and White World: Race, Ideology, and Utopia in Triton and Star Trek. *Cultural Critique* 32: 75-95.
- Götz, H. (2007). *The Next Generation als Paradigma konservativer Kulturkritik*. Norderstedt: GRIN Verlag.
- Greenberg, H. R. (1984). In Search of Spock: A Psychoanalytical Inquiry. *Journal of Popular Film and Television* 12 (2): 52–65.

- Hanley, R. (1997). *The Metaphysics of Star Trek, or, Is Data Human?* New York: Basic Books.
- Hark, I. R. (1979). *Star Trek* and Television's Moral Universe. *Extrapolation* 20 (1): 20–37.
- Hurd, D. A. (1997). The Monster Inside: 19th Century Racial Constructs in the 24th Century Mythos of *Star Trek*. *The Journal of Popular Culture* 31 (1): 23-35.
- Jindra, M. (1994). *Star Trek* Fandom as a Religious Phenomenon. *Sociology of Religion* 55 (1): 27-51.
- Johnson-Smith, J. (2004). *American Science Fiction TV: Star Trek, Stargate and Beyond*. London: I. B. Tauris.
- Kilgore, D. W. D. (2003). *Astrofuturism: Science, Race, and Visions of Utopia in Space*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kwan, A. (2007). Seeking New Civilizations: Race Normativity in the *Star Trek* Franchise. *Bulletin of Science, Technology & Society* 27 (1): 59-70.
- McFarland, M. (2006). Interracial romance now the norm on TV, but real-life issues are ignored. *SeattlePi*, 13. februar, <<http://www.seattlepi.com/ae/tv/article/Interracial-romance-now-the-norm-on-TV-but-1195700.php>> 3. 5. 2012.
- Näser, M. (2002). *Die Inszenierung von Ethnizität in der Science Fiction am Beispiel Star Trek*. Norderstedt: GRIN Verlag.
- Nishime, L. (2005). The Mulatto Cyborg: Imagining a Multiracial Future. *Cinema Journal* 44 (2): 34-49.
- O'Brien, G. (1982). Race in Space. *BOMB* 1 (2): 60-61.
- Penley, C. (1990). Time Travel, primal scene and the critical dystopia. In A. Kuhn (ed.), *Alien Zone: Cultural Theory and Contemporary Science Fiction Cinema*, London: Verso, pp. 116-127.
- Penley, C., E. Lyons, L. Spiegel and J. Bergstrom (eds.) (1991). *Close Encounters: Film, Feminism, and Science Fiction*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Pounds, M. C. (1999). *Race in Space: The Representation of Ethnicity in Star Trek and Star Trek: The Next Generation*. Lanham: The Scarecrow Press.
- Roberts, A. (2006). *Science Fiction*, London and New York: Routledge.
- Roberts, R. (1999). *Sexual Generations: „Star Trek: The Next Generation“ and Gender*. Urbana: University of Illinois Press.
- Rutledge, G. E. (2001). Futurist Fiction & Fantasy: The „Racial“ Establishment. *Callaloo* 24 (1): 236-252.
- Samuels, D. (1996). „These Are the Stories That the Dogs Tell“: Discourses of Identity and Difference in Ethnography and Science Fiction. *Cultural Anthropology* 11 (1): 88-118.
- Shatner, W. [with C. Kreski] (1993). *Star Trek Memories*. New York: HarperCollins.
- Short, S. (2003). The Measure of a Man? Asimov's Bicentennial Man, *Star Trek's* Data, and Being Human. *Extrapolation* 44 (2): 209-224.
- Trimble, B. (1983). *On the Good Ship Enterprise*. Norfolk, VA: Donning.
- Vande Berg, L. R. (1996). Liminality: Worf as Metonymic Signifier of Racial, Cultural and National Differences. In: T. Harrison, S. Projansky, K. A. Ono and E. R. Helford (eds.), *Enterprise Zones: Critical Positions on Star Trek*, Boulder: Westviw Press, pp. 51–68.
- Wilcox, R. V. (1996). Dating Data: Miscegenation in *Star Trek: The Next Generation*. In: T. Harrison, S. Projansky, K. A. Ono and E. R. Helford (eds.), *Enterprise Zones: Critical Positions on Star Trek*, Boulder: Westviw Press, pp. 69–92.
- Woods, L. A. and G. L. Harmon (1994). Jung and *Star Trek*: The *Coincidentia-Oppositorum* and Images of the Shadow. *Journal of Popular Culture* 28 (2): 169–184.

ИНТЕРНЕТ И ДРУГИ ИЗВОРИ ВИДЕО МАТЕРИЈАЛА:

- „Author, Author“, *Memory Alpha* <http://en.memory-alpha.org/wiki/Author_Author> 1. 6. 2011.
- „Code of Honor“, 1987, *Star Trek.com* <http://www.startrek.com/watch_video/episode-preview-code-of-honor> 2. 5. 2011.
- „Journey’s End“, *Memory Alpha* <http://en.memory-alpha.org/wiki/Journey%27s_End> 3. 4. 2011.
- „Plato’s Stepchildren“, Remastered Screenshots & Video, 2007, *TrekMovie.com* < <http://trekmovie.com/2007/06/19/platos-stepchildren-remastered-screenshots-video> > 4. 5. 2011.
- „Silicon Avatar“, *Memory Alpha* <http://en.memory-alpha.org/wiki/Silicon_Avatar_%28episode%29> 7. 3. 2011.
- „Skin of Evil“, *Star Trek: The Next Generation*, DVD set, volume 1, disc 6, selection 3.
- „Star Trek; The Paradise Syndrome“, *Fliiby*, 2009 <<http://fliiby.com/file/289706/y6qvseru6o.html>> 2. 7. 2011.
- „The Measure of a Man“, *Memory Alpha* <http://en.memory-alpha.org/wiki/The_Measure_Of_A_Man_%28episode%29> 7. 5. 2011.
- „VISOR“, *Memory Alpha* <<http://en.memory-alpha.org/wiki/VISOR>> 7. 3. 2012.

Predrag Krstić

Institute for Philosophy and Social Theory
Belgrade

Summary

STARRY WHITE TREK: SCIENCE FICTION AND RACIAL DISCOURSE

This article demonstrates that the science fiction’s visions of the future are not exempt from problems of rasism even when openly opposed it. Film and TV Star Trek production is commonly regarded as a significant example of courageous and effective intervention of mass culture on the widespread racial prejudices legitimized by the public policy. Subsequent interpretations, however, in its „emancipatory text“ finds smuggled recurrences of the same racial discourse against which it acted, whether it concerns other „races“ on Earth or space aliens. A fair interpretation would have to conclude that the white male norm requires effort of its „deconstruction“ that would be more extensive then involvement in the program the non-white characters – if we do not want to extend his exclusive and discriminatory rule, in mitigated or disguised form, to the galaxy.

Keywords: Star Trek, science fiction, „whiteness“, „race“, racism, speciesism, others